

“MAYMUN YETAKLAGAN ODAM” HIKOYASIDA INSON VA  
JAMIYAT ZIDDIYATI

**Musurmonova Dinora O’tkir qizi**

*Samarqand Davlat Chet Tillar Instituti Sharq Tillari Fakulteti, Turk Tili yo’nalishi  
3-bosqich talabasi*

**Ilmiy rahbar: Po’lat Mamatqulov**

**ИНФОРМАЦИЯ О  
СТАТЬЕ**

**ИСТОРИЯ СТАТЬИ:**

*Received: 12.10.2026*

*Revised: 13.10.2026*

*Accepted: 14.10.2026*

**КЛЮЧЕВЫЕ  
СЛОВА:**

*Nazar Eshonqul, chol-  
rassom, obraz, jamiyat,  
taqdir, mas’uliyat..*

**АННОТАЦИЯ:**

*Inson hayoti — turli tanlovlar, sinovlar va kechinmalardan tarkib topgan murakkab yo’ldir. Har bir qaror inson taqdirida o’z izini qoldiradi. Nazar Eshonqulning “Maymun yetaklagan odam” hikoyasida ham insonning hayot yo’li, ichki kechinmalari, jamiyat bilan munosabati va o’tmish oldidagi mas’uliyati chuqur yoritilgan. Chol-rassom obrazi hamda uning suratlari orqali insonning hayotiy tanlovlari va ruhiy iztiroblari ochib beriladi. Asarda insonning o’z hayotiga tanqidiy nazar bilan qarashi, o’tmish va bugun o’rtasidagi bog’liqlik badiiy tasvirlanadi.*

**Kirish**

Insoniyat azaldan o’zligini anglash, borliq va hayot mazmunini tushunishga intilib keladi. Insonning dunyoqarashi, fikrlashi va atrofidagi voqealarga munosabati uning hayotini belgilovchi muhim omillardan sanaladi. Shu sababli inson qalbida kechadigan murakkab jarayonlarni badiiy adabiyot orqali yoritish har bir davr ijodkorlari uchun muhim masalalardan biri bo’lib kelgan. O’zbek adabiyotida inson ruhiyatini chuqur tasvirlash, hayotning ziddiyatli jihatlarini ochib berish va oddiy voqealar zahirida katta ma’nolarni ifodalashga alohida e’tibor qaratgan ijodkorlardan biri Nazar Eshonquldir. Uning asarlarida qahramonlarning tashqi hayotidan ko’ra ichki olami, fikrlari va ruhiy izlanishlari muhim o’rin egallaydi. Yozuvchining “Maymun yetaklagan odam” hikoyasi ham mazmunining teranligi va ramziy tasvirlarga boyligi bilan ajralib turadi. Hikoya voqealari yillar davomida rassomlik bilan shug’ullangan keksa chol va uning hayotiga qiziqqan hikoyachi o’rtasidagi munosabatlar asosida rivojlanadi. Asarning dastlabki sahifalaridanoq cholning sirli va ziddiyatli qiyofasi o’quvchida qiziqish uyg’otadi. Uning yillar davomida yaratgan suratlari esa qahramonning hayoti va dunyoqarashini anglash uchun muhim vosita vazifasini bajaradi.

**Nigohlar va mo’yqalam tilsimi: Chol-rassom va hikoyachi ruhiyatidagi tugunlar**

Asar syujetining markazida keksayib qolgan yolg'iz rassom hamda uning yonida yashaydigan hikoyachining g'ayrioddiy, nozik va murakkab ruhiy munosabatlari yotadi. Dastlab bu munosabat shunchaki sovuq qo'shnichilikdek tuyuladi. Hikoyachi nazarida chol — atrofidagi olamga mutlaqo befarq, doimiy o'y-xayollar girdobiga g'arq bo'lgan va jamiyatdan uzilib yashaydigan kimsadir. Biroq bu sokinlik va ma'nosizdek ko'ringan nigohlar ortida qandaydir og'ir sir, o'tmish asorati hamda yechilmagan tugun yashiringandek tuyulaveradi. Hikoyachining rassom dunyosiga yaqinlashishi, aniqrog'i, uning rasmlari bilan tanishuvi voqealar rivojida tub burilish yasaydi. U chol shunchaki xilvatda umr guzaronlik qilmayotganini, balki har bir asari tubiga o'zining butun o'tmishi va ruhiy iztiroblarini singdirib borayotganini anglab yetadi. Asardagi "suratlar — cholning umri yashiringan qo'rg'on" degan ramziy tasvir qahramonning ichki dunyosini ochuvchi kalit vazifasini o'taydi. Matoga surtilgan bo'yoqlar oddiy san'at namunasi emas, balki cholning o'tli fojiasi, armonlari va qalb tubiga ko'milgan dardlarining badiiy timsolidir. Rassom ushbu suratlar ortiga dunyodan berkitgan tuyg'ularini yashirgan bo'lsa, hikoyachi bu sirli olamni anglashga, uning yopiq qalb eshiklarini ochishga intilayotgan hamdard kuzatuvchi sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa, ikkita ayri taqdir o'rtasida san'at va ruhiy yaqinlik orqali chuqur insoniy rishta paydo bo'ladi.

#### **Qismat kishanlari va bo'yoqlardagi motam: Chol hayotining so'nggi dardi**

O'tmishning achchiq fojialari, qismatning ayovsiz zarbalari ba'zan inson ruhiyatini shunday tilka-pora qiladiki, buni so'z bilan aytib bo'lmaydi. Uni faqat mo'yqalamdagi qonli va qora bo'yoqlar so'ylaydi. Asardagi eng daho, ammo yurakni o'rtaguvchi fojiaiy ramz — bu maymun yetaklagan odam tasviridir. 1921-yil... Yosh, g'ayratga to'la rassom matoga umid va ishonch ranglarini surtadi. Suratda maymunning bo'ynidagi kishan tarang tortilgan, yigitning ko'zlarida esa o'z kelajagiga bo'lgan cheksiz qat'iyat va g'alaba tuyg'usi porlab turibdi. Bu — insonning jaholat, qorong'ilik hamda eskilik zanjirlarini uzib, yorug' kunlar sari dadil odimlashining muqaddas timsoli edi. U o'z taqdirini jilovlay olganiga, hayotini o'zi qurishiga chin dildan ishongan edi... Biroq, yillar o'tib, hayot ushbu buyuk umidni chil-parchin qildi. Asar intihosida ayni o'sha o'rmon va o'sha maymun yana namoyon bo'ladi. Ammo endi... endi manzara dahshatli darajada o'zgargan. Endi g'olib va mag'rur yigit yo'q. Uning o'rnida ko'zlaridagi so'nggi umid uchqunlari ham o'chgan, qaddi bukilgan, hayotdan batamom unniqqan majruh bir chol turibdi. Eng ayanchlisi — endi inson maymunni emas, balki g'am va yo'qotishlardan xarob bo'lgan cholni o'sha maymun zim-ziyo o'rmon bag'riga, tubsiz yo'qlik sari yetaklab ketmoqda. Bu — qismatning eng shafqatsiz masxarasi: inson o'z hayotining egasi bo'lishni orzu qilgan edi, lekin oxir-oqibat o'zi qorong'u taqdirning quliga, jilovlanuvchi ojiz maxluqiga aylanib qoldi. U zanjirni uzaman deb, o'zi o'sha zanjirga abadiy kishanlandi. Rassomning rasmlari — bu shunchaki san'at galereyasi emas. Bu — sekin-asta o'layotgan qalbning motamnomasi, uning ojiz hayot yo'lidir. 1921-yilgi yorug', shaffof va iliq ranglar yillar o'tishi bilan tobora xiralashib, ularni qop-qora motam pardasi qoplay boshlaydi. Asarlarda mavhumlik, zim-ziyo zulmat va dahshatli yolg'izlik hukmronlik qiladi. Tashlandiq,

huvillab qolgan qishloqlar, sovuq mozorlar, temir qafaslar, ko'zlaridan qonli yosh oqizayotgan ojiza ayollar va begunoh murg'ak bolalarning faryodi... Har bir chiziq, har bir bo'yoq surkama cholning qalbida sodir bo'lgan o'limni eslatadi. U har bir suratiga o'z yaqinlarining fojiasini, boy berilgan g'ururini va topdalangan umrining parchalarini muhrlagan. Bu kartinalar — cholning qon yig'layotgan xotiralari, uning tiriklayin ko'milgan ruhiyatidan qolgan birdan-bir so'nggi izdir. U o'z umrini matoga chizmagan, aksincha, har bir suratni chizayotganda o'z umridan, qalbining bir parchasidan voz kechgani...

### **Yaxshilik va yomonlik fojiasi hamda vijdon qarshisidagi sukut**

Inson umrining so'nggi bekatida turib, orqasiga qarasada, hayotning shafqatsiz haqiqatlariga duch keladi: bu dunyoda absolyut oqlik va qoralikning o'zi yo'q. Cholning butun hayotiy tajribasidan suzib chiqqan eng achchiq xulosasi ham ayni shu — yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi chegaraning o'ta nozik va murakkabligidir. "Yaxshilik — ayni paytda kimlargadir yomonlik, yomonlik esa kimlargadir yaxshilik bo'lib tuyuladi..." Bu shunchaki quruq falsafa emas, bu — o'z tanasida har bir xatoning dardini totgan, insonlar fe'lidagi ziddiyatlardan ruhi tilka-pora bo'lgan kimsaning qonli xulosasidir. Chol bunga misol qilib buyruq va insoniylik o'rtasida qolgan rahbarning qismatini keltiradi: u bechora odamlarni halokatli, og'ir mehnatdan, sovuq va ochlikdan asrab qolish uchun hujjatlarni soxtalashtiradi — qog'ozda ish bajarildi deb ko'rsatadi. Odamlar uchun, ularning tirik qolishi uchun bu — buyuk bir yaxshilik va najot edi! Ammo qonun, tartib va shafqatsiz tuzum nuqtai nazaridan bu — jinoyat, ya'ni yomonlik hisoblanardi. Yozuvchi cholning ushbu xotirasi orqali dunyodagi axloqiy mezonlar va qonunlar ba'zan inson hayoti hamda haqiqiy ezgulik qarshisida qanchalik ojiz va shafqatsiz ekanini bor fojiasi bilan ochib beradi. Biroq, cholni eng ko'p qiynagan va uning umrini ich-etidan yeb, tiriklayin ado qilgan narsa — o'z qilmishlari va tanlovlari oldidagi og'ir mas'uliyatdir. U hayotidagi qora kunlarni, yo'qotishlarni va sho'rishlarni shunchaki "taqdirning ishi", "peshonadan ko'rilgani" deb bahona qilmaydi. U qismatidan qochmaydi, aksincha, bariga o'z tanlovlari sababchi ekanini tushunib yetadi. Uning "Bunga siz emas, o'zimiz aybdormiz..." degan bir og'iz so'zi — qalbining tub-tubidan otilib chiqqan faryod, o'z vijdoniga berilgan shafqatsiz tahlildir. U umrining so'nggi kunlarida o'tmishidagi har bir qadamni, har bir qaror va chiziqni qayta ko'rib chiqadi, biroq baribir yakuniy va tasalli beruvchi javobni topolmaydi... Cholning ushbu fojiaviy iztirobi har bir inson uchun saboqdir: inson o'z qilmishlaridan, qoldirgan izlaridan va qilgan tanlovlaridan hech qachon, hatto umrining oxirida ham qochib qutula olmaydi. Yillar o'tgani sayin o'sha qarorlarning og'irligi, ularning achchiq oqibatlari va hayotiy ma'nosi insonning yelkasini tobora yerga bosib, uni o'zi bilan o'zi yuzma-yuz bo'lishga va o'z vijdoni oldida hisob berishga majbur etaveradi.

**Hikoyaning tarixiy konteksti va badiiy ramzlar talqini**  
XX asrning 30-yillari O'zbekiston tarixida siyosiy qatag'onlar va ijtimoiy bosim kuchaygan davrdir. Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi va «Shahidlar xotirasi» jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, 1937-yil sentabr oyida hozirgi O'zbekiston hududida 10 700 kishi

hibsga olinib, sudlangan. Ulardan 3 613 nafari o'lim jazosiga, 7 087 nafari esa 8–10 yillik mehnat lagerlariga hukm qilingan. Ushbu tarixiy ma'lumotlar davrning inson hayoti va jamiyatga ta'sirini anglashga yordam beradi. Hikoyadagi qahramon ruhiyati va axloqiy mas'uliyat muammolarini ham shu tarixiy kontekstda qiyosiy o'rganish mumkin. Hikoyadagi 1921-yil sanasi qahramon hayotining boshlang'ich nuqtasini belgilaydi. Dastlabki suratda insonning maymunni yetaklashi o'z taqdirini boshqarishga intilish va kelajakka ishonch ramzi sifatida talqin qilinishi mumkin. Keyingi suratlarda esa qora ranglar va fojiaiy manzaralarning kuchayishi qahramon dunyoqarashidagi o'zgarishlarni ifodalaydi. Bu tasvirlarni 1930-yillardagi siyosiy qatag'onlar, majburiy kollektivlashtirish va ijtimoiy o'zgarishlar bilan qiyoslash asardagi qo'rquv, yolg'izlik va umidsizlik motivlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Biroq tarixiy hodisalarni hikoyadagi voqealar bilan bevosita tenglashtirmasdan, ularning o'zaro aloqasini matniy dalillar asosida tahlil qilish lozim.

#### **Tarixiy xotira, badiiy ramzlar va zamonaviy tadqiqotlar**

Zamonaviy adabiyotshunoslikda bunday yondashuv shaxsiy xotira va tarixiy tajribaning badiiy matnda ifodalanishi bilan bog'liq masalalar doirasida tadqiq etiladi. Suratlar orasidagi mazmuniy farqlar insonning vaqt davomida o'zgarishi, dastlabki e'tiqodlarining sinovdan o'tishi va o'tmish tajribasining bugungi ruhiy holatga ta'sirini ochib berishga xizmat qiladi. 2026-yilda Genealogy jurnalida Nazar Eshonqul hikoyasidagi tarixiy xotira, avlodlar o'rtasidagi uzilish va madaniy meros masalalarini o'rganuvchi tadqiqot chop etilgan. Mualliflar maymun obrazini avloddan avlodga o'tadigan, ammo asl mazmuni yo'qolishi mumkin bo'lgan meros bilan bog'liq holda talqin qiladi. Bu maqolani o'z tahlilingiz bilan qiyoslab, ilmiy adabiyotlar sharhini boyitishingiz mumkin

#### **Xulosa**

Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi — shunchaki bitta chol va uning kartinalari haqidagi g'amgin qissa emas. Bu asar inson ruhining eng qorong'u burchaklariga chiroq tutuvchi, qismat va fojia ziddiyatlarini chuqur mushohada qilishga undaydigan mangu falsafadir. Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi ma'lumotlariga ko'ra, birgina 1937-yilning sentabr oyida O'zbekiston hududida 10 700 kishi sudsiz va nohaq qatag'on qilingan. Xuddi shunday dahshatli tarixiy sharoit va ijtimoiy tazyiqlar asardagi chol-rassomning fojiaiy taqdirida o'zining teran badiiy aksini topadi. Asardagi 1921-yilgi suratda yonib turgan mag'rur ishonch va umr intihosidagi so'nggi suratda aks etgan tubsiz umidsizlik o'rtasidagi ziddiyat insoniyatning ruhiy mag'lubiyatini ochib beradi. 2026-yilda Genealogy jurnalida chop etilgan ilmiy tadqiqotda ta'kidlanganidek, maymun obrazi avlodlar o'rtasidagi uzilish hamda madaniy-tarixiy xotiraning yo'qolishi ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu hikoya bugungi o'quvchini dunyo voqealariga shunchaki jo'n o'lchovlar bilan emas, balki ularning ildizidagi sabab va oqibatlarini anglagan holda baho berishga chorlaydi. Inson o'z tanlovi va qilmishlari oldidagi og'ir mas'uliyatdan hatto yillar o'tib ham qochib qutula olmasligi — asarning eng shafqatsiz sabog'idir. Shu jihatdan, bu matn bugungi va ertangi insonning o'z

vijdoni hamda tanlagan yo'liga jimjitlikda nazar tashlashi uchun tushirilgan buyuk bir ogohlantirishdir.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Eshonqul N. Maymun yetaklagan odam. — Toshkent: Sharq, 2004.
2. Eshonqul N. Yalpiz hidi. — Toshkent: Sharq, 2008.
3. Eshonqul N. Shamolni tutib bo'lmaydi. — Toshkent: O'zbekiston, 2011.
4. D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan, 2007.
5. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. — Toshkent: Kamalak, 2016.
6. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2005.
7. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: O'zbekiston, 2002.
8. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
9. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. — Toshkent: Sharq, 2004.
10. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 1999.